



Ekspresja zawarta w deformacji - neofiguracja Francisa Bacona

- [Ekspresja zawarta w deformacji - neofiguracja Francisa Bacona](#)



Ekspresja zawarta w deformacji - neofiguracja Francisa Bacona

Źródło: online-skills.

Ważne daty

1909-1992 – lata życia Francisa Bacona

1926-28 – pobyt w Berlinie i Paryżu

1945 – Wystawienie obrazu *Trzy studia postaci na podstawie tematu Ukrzyżowanie*

1949 – seria obrazów opartych na *Portrecie papieża Innocentego X* D. Velazqueza

1964 – tryptyk malarski *Trzy postacie w jednym pomieszczeniu*

Scenariusz Lekcji dla nauczyciela.



SCENARIUSZ LEKCJI

Imię i nazwisko autora:	Katarzyna Mrugała
Przedmiot:	Historia sztuki
Temat zajęć:	Ekspresja zawarta w deformacji - <u>neofiguracja</u> Francisa Bacona.
Grupa docelowa:	III etap edukacyjny, liceum, technikum, zakres rozszerzony
Ogólny cel kształcenia:	Omówienie i scharakteryzowanie specyfiki twórczości Francisa Bacona na podstawie wybranych jego dzieł oraz umiejscowienie ich w kontekście malarstwa europejskiego i amerykańskiego połowy XX wieku.

Plik o rozmiarze 180.13 KB w języku polskim

I. Rozwijanie zdolności rozumienia przemian w dziejach sztuki w kontekście ich uwarunkowań kulturowych, środowiskowych, epok, kierunków, stylów i tendencji w sztuce. Uczeń:

10. formułuje samodzielne, logiczne wypowiedzi argumentacyjne na temat epok, kierunków, stylów i tendencji w sztuce oraz środowisk artystycznych.

1. wykazuje się znajomością chronologii dziejów sztuki, z uwzględnieniem:

h) sztuki 2 połowy XX wieku (surrealizm, informel, pop-art, minimalizm, hiperrealizm, land-art, konceptualizm, neofiguracja, Nowy Realizm, op-art, tendencja zerowa, modernizm i postmodernizm w architekturze, nurt organiczny i kinetyczny w rzeźbie oraz sztuka krytyczna i zaangażowana);

3. rozumie konteksty kulturowe i uwarunkowania przemian w dziejach sztuki (w tym historyczne, religijne, filozoficzne);

7. łączy najistotniejsze dzieła ze środowiskiem artystycznym, w którym powstały;

II. Zapoznavanie z najwybitniejszymi dziełami w zakresie architektury i sztuk plastycznych. Uczeń:

13. dokonuje opisu i analizy, w tym porównawczej, dzieł z uwzględnieniem ich cech formalnych:

c) w malarstwie i grafice: kompozycji, koloru, sposobów ukazania iluzji przestrzeni, kształtowania formy przez światło, w dziełach figuratywnych stopnia oddania rzeczywistości lub jej deformacji;

18. formułuje samodzielne, logiczne wypowiedzi argumentacyjne na temat dzieł sztuki.

2. wskazuje twórców najbardziej reprezentatywnych dzieł;

3. umiejscawia dzieła w czasie (wskazuje stulecie powstania dzieł sztuki dawnej, a w przypadku dzieł sztuki nowoczesnej i współczesnej datuje je z dokładnością do połowy wieku), w nielicznych przypadkach, dotyczących sztuki nowoczesnej i współczesnej, zna daty powstania dzieł lub datuje je z dokładnością jednej dekady;

5. wymienia podstawowe gatunki w dziełach sztuk plastycznych, m.in. portret (w tym autoportret, portret psychologiczny i oficjalny), pejzaż (w tym: veduta, marina, pejzaż ze sztafażem), sceny: rodzajowa, religijna, mitologiczna, historyczna (w tym batalistyczna), martwa natura, akt;

9. identyfikuje najbardziej reprezentatywne i najsłynniejsze dzieła na podstawie charakterystycznych środków warsztatowych i formalnych oraz przyporządkowuje je właściwym autorom;

III. Zapoznanie z dorobkiem najwybitniejszych twórców dzieł architektury i sztuk plastycznych. Uczeń:

2. zna najwybitniejsze dzieła z dorobku artystycznego wybitnych przedstawicieli poszczególnych epok, kierunków i tendencji w sztuce od starożytności po czasy współczesne, z uwzględnieniem artystów schyłku XX i początku XXI wieku;

3. sytuuje twórczość artystów powszechnie uznawanych za najwybitniejszych w czasie, w którym tworzyli (z dokładnością do jednego wieku, a w przypadku twórców sztuki nowoczesnej i współczesnej – z dokładnością do połowy wieku) oraz we właściwym środowisku artystycznym;

4. łączy wybrane dzieła z ich autorami na podstawie charakterystycznych środków formalnych;

5. na podstawie przedłożonych do analizy przykładów dzieł formułuje ogólne cechy twórczości następujących twórców: Fidiasz, Poliklet, Praksyteles, Giotto, Jan van Eyck, Hieronim Bosch, Masaccio, Sandro Botticelli, Leonardo da Vinci, Michał Anioł, Andrea Mantegna, Piero della Francesca, Rafael Santi, Giorgione, Tycjan, Jacopo Tintoretto, Pieter Bruegel Starszy, Albrecht Dürer, Hans Holbein Młodszy, Donatello, Filippo Brunelleschi, Andrea Palladio, El Greco, Caravaggio, Gianlorenzo Bernini, Francesco Borromini, Diego Velázquez, Bartolomé Esteban Murillo, Georges de la Tour, Nicolas Poussin, Claude Lorrain, Peter Rubens, Anton van Dyck, Frans Hals, Rembrandt van Rijn, Jan Vermeer van Delft, Antoine Watteau, Jacques Louis David, Jean Auguste Dominique Ingres, Antonio Canova, Berthel Thorvaldsen, Francisco Goya, Eugène Delacroix, Caspar David Friedrich, William Turner, John Constable, Gustave Courbet, Jean François Millet, Eduard Manet, Claude Monet, Edgar Degas, August Renoir, Georges Seurat, Vincent van Gogh, Paul Gauguin, Paul Cézanne, Henri de Toulouse-Lautrec, August Rodin, Gustaw Klimt, Alfons Mucha, Antonio Gaudí, Edward Munch, Henri Matisse, Pablo Picasso, Umberto Boccioni, Wasyl Kandinsky, Piet Mondrian, Kazimierz Malewicz, Marcel

Duchamp, Giorgio de Chirico, Salvador Dalí, René Magritte, Marc Chagall, Amadeo Modigliani, Jackson Pollock, Andy Warhol, Roy Lichtenstein, Claes Oldenburg, Francis Bacon, Yves Klein, Niki de Saint Phalle, Christo, Duane Hanson, Victor Vasarely, Alberto Giacometti, Constantin Brancusi, Henry Moore, Le Corbusier, Frank Lloyd Wright, oraz artystów polskich i działających w Polsce (m.in. takich jak: Wit Stwosz, Bartłomiej Berrecci, Tylman z Gamenen, Dominik Merlini, Bernardo Belotto, Marcelli Bacciarelli, Piotr Aigner, Piotr Michałowski, Artur Grottger, Henryk Rodakowski, Jan Matejko, Józef Chełmoński, Maksymilian i Aleksander Gierymscy, Józef Brandt, Olga Boznańska, Józef Pankiewicz, Władysław Podkowiński, Jan Stanisławski, Leon Wyczółkowski, Henryk Siemiradzki, Xawery Dunikowski, Stanisław Wyspiański, Józef Mehoffer, Jacek Malczewski, Witold Wojtkiewicz, Witkacy, Leon Chwistek i inni przedstawiciele grupy formistów, przedstawiciele grupy Rytm, kapistów i grupy „a.r.”, Tadeusz Makowski, Andrzej Wróblewski, Tadeusz Kantor, Jerzy Nowosielski, Alina Szapocznikow, Władysław Hasior, Roman Opałka, Magdalena Abakanowicz);

IV. Kształcenie w zakresie rozumienia i stosowania terminów i pojęć związanych z dziełami sztuki, ich strukturą i formą, tematyką oraz techniką wykonania. Uczeń:

2. zna terminologię związaną z opisem formy i treści dzieła malarskiego, rzeźbiarskiego i graficznego, w tym m.in. nazwy formuł ikonograficznych, słownictwo niezbędne do opisu kompozycji, kolorystyki, relacji przestrzennych i faktury dzieła;

6. właściwie stosuje terminy dotyczące opisu treści i formy dzieł sztuk plastycznych;

V. Zapoznanie ze zbiorami najważniejszych muzeów i kolekcji dzieł sztuki na świecie i w Polsce, a także z funkcją mecenatu artystycznego oraz jego wpływem na kształt dzieła sztuki. Uczeń:

3. łączy dzieło z muzeum lub miejscem (kościół, pałace, galerie), w którym się ono znajduje.

Nauczysz się

wymieniać wszystkie wątki tematyczne, które Francis Bacon poruszał w swoich pracach; rozpoznawać kluczowe i charakterystyczne sposoby przedstawieniowe, które odróżniają Bacona od innych twórców;

identyfikować najważniejsze prace wykonane przez Bacona;

stosować terminologię plastyczną podczas wykonywania analizy stylistycznej dzieł;

formułować wypowiedzi na temat malarstwa Bacona (stosowanej kompozycji, odniesień do malarstwa nowożytnego i XIX-wiecznego, sposobach deformacji, inspiracji fotografią, sposobu kładzenia kolorów, itd.).

Poszukiwania twórcze Bacona

Francis Bacon był jednym z najważniejszych malarzy XX-wiecznych, który stworzył niepowtarzalny język wypowiedzi artystycznej. Głównym tematem jego prac jest ludzkie cierpienie i osamotnienie. Prace Bacona wyróżniają się dramatyczną ekspresją i posępną atmosferą, pełną niedookreślonych emocji. Tworzył obrazy **figuracywne**, silnie deformując przedstawiane postaci, umieszczając je najczęściej we wnętrzach lub na neutralnym tle, czasem otaczając je dodatkowo geometrycznymi klatkami. Zaliczany jest do nurtu **neofiguracji**.

Bacon (1909 – 1992) pierwsze obrazy olejne stworzył w 1929 roku, w wieku 20 lat. Nigdy nie studiował malarstwa, był samoukiem. W Londynie, Paryżu i Berlinie zwiedzał muzea i galerie sztuki, niektórzy artyści wywarli na niego ogromny wpływ. Uważa się, że utwierdził się w postanowieniu skupienia się na twórczości malarskiej po zobaczeniu wystawy Pabla Picassa w galerii Paula Rosenberga w Paryżu – miał być urzeczony **biomorficznymi**, zniekształconymi, nieforemnymi postaciami malowanymi przez Picassa, które dehumanizowały i zezwierzęcały przedstawionych ludzi. Twórczość Picassa odcisnęła swoje piętno na wczesnych pracach Bacona, szczególnie na pierwszym dojrzałym, jednocześnie docenionym przez krytyków obrazie *Trzy studia postaci na podstawie Ukrzyżowania* z 1944.



Źródło: online-skills.

Artysta powracał do tego tematu jeszcze kilkakrotnie, malując m.in. tryptyki: *Trzy studia do Ukrzyżowania* w 1962 roku oraz *Ukrzyżowanie* w 1965, każdorazowo umieszczając postaci na intensywnie czerwonym bądź czerwonopomarańczowym tle. Artysta przyznawał po latach, że ten temat zdawał mi się znakomitym punktem wyjścia, tak dobrze opracowanym w licznych obrazach przez dawnych mistrzów, od którego mógł rozpocząć eksplorowanie różnych obszarów ludzkich zachowań.



Źródło: online-skills.

Malarstwo portretowe Bacona

Bacon bardzo często portretował najbliższe mu osoby: Isabelę Rawsthorne i Henriettę Moraes – przyjaciółki i modelki malarza, Luciana Freuda – przyjaciela i malarza, Petera Lacy'ego i Georga Dyera – partnerów życiowych, a także siebie samego. Często na obrazach Bacona pojawia się również George Dyer – znacznie młodszy od artysty mężczyzna, którego – według legendy rozpowszechnianej przez samego malarza – miał poznać, gdy ten zakradł się do pracowni artysty przez okno (Dyer był drobnym złodziejem wychowanym w okrytej złą sławą dzielnicy londyńskiej East End), którego Bacon obdarzył wielkim uczuciem z pogranicza erotycznej fascynacji i ojcowskiej miłości.

Francis Bacon, „Trzy studia głowy Isabel Rawsthorne”, 1965 r., Filip Pręgowski, „Francis Bacon. Metamorfozy obrazu”, Wydawnictwo DiG, Warszawa 2011, CC BY 3.0

Francis Bacon, „Trzy studia Henrietty Moraes”, 1969 r., Filip Pręgowski, „Francis Bacon. Metamorfozy obrazu”, Wydawnictwo DiG, Warszawa 2011, CC BY 3.0

W latach 40. Bacon namalował serię Głów, przedstawiając mniej lub bardziej niedookreślone, anonimowe postaci, często jedynie zarysem otwartych ust i zębami kojarzące się z figurą ludzką. Na obrazach tych dominowały odcienie szarości i czerni, farba często kładziona była w sposób rozedrgany, pionowymi pociągnięciami pędzla. Pod koniec lat 40. zafascynował się obrazem Velázquezego *Portret papieża Innocentego X*; fascynacja ta trwała przez długie lata (ostatnie obrazy zainspirowane tym portretem powstały w latach 70.). Pytany o powód tego zainteresowania odpowiedział: *Ponieważ sądzę, że był to jeden z najlepszych portretów, jakie kiedykolwiek zostały namalowane; stał się moją obsesją. Kupuję książkę za książką z reprodukcjami Papieża Velázquezego. Obraz ten prześladowuje mnie*

i otwiera wszystkie rodzaje uczuć i obszarów, chciałem powiedzieć wyobraźni, nawet we mnie. (...) U Velázquezego niezwykle jest to, że potrafił on zbliżyć się tak bardzo do tego, co nazywamy ilustracją i jednocześnie oddać największe i najgłębsze uczucia, jakich może doświadczyć człowiek. Właśnie ta umiejętność czyni go zdumiewająco tajemniczym malarzem. Co ciekawe, mimo tego, że artysta miał taką możliwość, bo przebywał kilka miesięcy w Rzymie, nigdy nie zdecydował się zobaczyć obrazu w oryginale, opierał się jedynie na reprodukcjach. Tłumaczył to w ten sposób: Sądzę, że obawiałem się realności Velázquezego po moich manipulacjach z jego obrazem. Obawiałem się, że patrząc na ten niezwykle obraz, będę myślał o tych wszystkich głupich rzeczach, które z nim wyczyniałem.

W swoich interpretacjach *Papieża* Bacon najczęściej cyniczną twarz z oryginalnej postaci zamieniał na twarz z szeroko otwartymi w krzyku ustami – czasem postać papieża wydaje się krzyczeć z przerażenia, innym razem z gniewu i furii. W kilku wersjach artysta czerpał od przerażonej kobiety z *Pancernika Potiomkina* nie tylko otwarte szeroko usta, ale i zakrzywione binokle i nałożył je na nos Innocentego. Powstały również wersje tego obrazu, w których Bacon namalował siedzącą postać papieża na tle powieszonych dwóch tusz wołowych, które potęgowały upiorne wrażenie, dodając groteskowego skojarzenia, że ciała wołów zwisają za plecami mężczyzny tak, że wydają się być wielkimi skrzydłami. Bacon sam też pozował kilkakrotnie do zdjęć z rozpiętymi wołami za plecami.



Kadr z filmu „Pancernik Potiomkin” w reżyserii Siergieja Eisensteina przedstawiający krzyk kobiety (pielęgniarki), 1925 r., wikipedia.org, CC BY 3.0



Francis Bacon, „Studium do portretu” (Człowiek w niebieskim pudełku), 1949 r., Filip Pręgowski, „Francis Bacon. Metamorfozy obrazu”, Wydawnictwo DiG, Warszawa 2011, CC BY 3.0



Źródło: online-skills.

Nowa figuracja w tryptykach artysty

Postaci malowane przez Bacona ujmowane są często w dużym skrócie perspektywicznym; przybierają dość swobodne i niewystudiowane pozy – leżą, śpią z podkurczonymi nogami, siedzą opierając kostkę jednej nogi na udzie drugiej, jak podczas nieformalnego, koleżeńkiego spotkania (np. w *Trzech studiach Luciana Freuda* z 1969 roku czy *Tryptyku – dwóch postaciach leżących na łóżku z towarzystwem* z 1968 roku). Artyście udawało się

otrzymywać taki efekt przede wszystkim dzięki temu, że nie malował swoich obrazów z modelu, ale z odbitek fotograficznych wykonywanych przez jego przyjaciół: Johna Deakina, Petera Bearda, Johna Edwardsa oraz zrobione przez samego malarza. Lubił szczególnie fotografie Deakina – wykonywane szybko, bez ustawiania i przygotowań, bez aranżowania planu i ustawiania oświetlenia; uważał się bardziej za reportera dokumentującego codzienne otoczenie, niż za artystę-fotografa. Również i postaci na obrazach Bacona wydają się nie pozować, nie udawać, oddawać się swoim czynnościom czy rozmyślaniom tak, jakby nikt ich nie obserwował.

Francis Bacon, „Tryptyk – dwie postaci leżące na łóżku z towarzystwem”, 1968 r., Filip Pręgowski, „Francis Bacon. Metamorfozy obrazu”, Wydawnictwo DiG, Warszawa 2011, CC BY 3.0

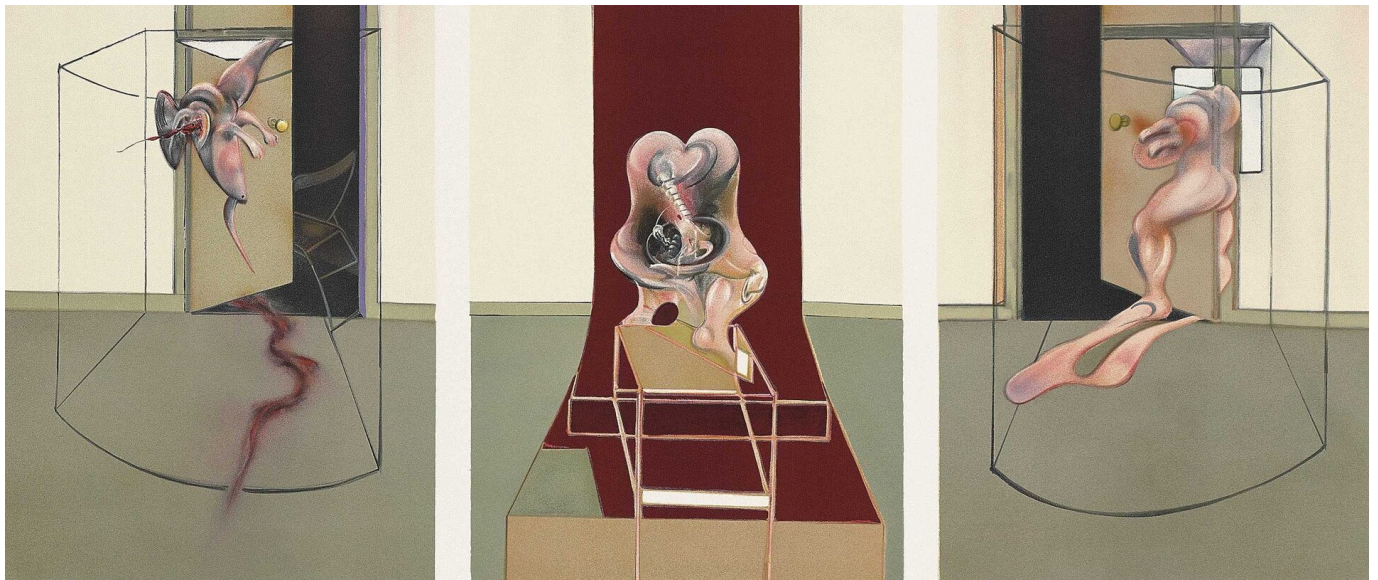
Francis Bacon, „Tryptyk zainspirowany wierszem T.S. Eliota Sweeney Agonistes”, 1967, Filip Pręgowski, „Francis Bacon. Metamorfozy obrazu”, Wydawnictwo DiG, Warszawa 2011, CC BY 3.0



Francis Bacon, „Tryptyk – studia ciała ludzkiego”, 1970 r., własność prywatna, pinterest.com, CC BY 3.0

Inspiracje w malarstwie Bacona

W ostatnich latach Bacon posługiwał się swoimi ulubionymi motywami, wciąż chętnie sięgając do literatury klasycznej i dawnego malarstwa, co możemy zobaczyć chociażby w *Tryptyku inspirowanym Oresteją Ajschylośa* z 1981 roku czy w *Edypie i sfinksie według Ingresa* z 1983 roku. W latach 80. stosował bardziej stonowaną i chłodną w tonach kolorystykę, a przedstawiane przez niego postaci i tła wydawały się bardziej precyzyjnie wykończone, a linie pędzla mniej gwałtowne.



Francis Bacon, „Tryptyk inspirowany Oresteją Ajschylosa”, 1981 r., Filip Pręgowski, „Francis Bacon. Metamorfozy obrazu”, Wydawnictwo DiG, Warszawa 2011, CC BY 3.0

Dzieła Francisca Bacona mają wielką siłę oddziaływania, wstrząsają i nie dają o sobie zapomnieć. Artyście zarzucano czasem stosowanie wobec widzów przemocy wizualnej. W ten sposób na te zarzuty odpowiadał: *Zawsze dopatrywano się w moich pracach przerażenia. Ja tego w nich nie dostrzegam. Nigdy nie próbowałem budzić strachu (...). Zawsze starałem się oddawać rzeczywistość tak bezpośrednio i surowo, jak tylko mogłem, ale ludzie uważają, że to przerażające. Jest tak dlatego, że jeśli powiesz coś komuś otwarcie, czuje się urażony, mimo iż to prawda. Ludzie często obrażają się na fakty albo na to, co zwykliśmy nazywać prawdą (...). Możesz powiedzieć, że krzyk jest przerażającym obrazem. W rzeczywistości chciałem namalować bardziej krzyk niż strach. Myślę, że gdybym lepiej przemyślał przyczyny, które wywołują krzyk, mógłby oddać to o wiele trafniej.*

Francis Bacon, „Edyp i sfinks według Ingesa”, 1983 r., Filip Pręgowski, „Francis Bacon. Metamorfozy obrazu”, Wydawnictwo DiG, Warszawa 2011, CC BY 3.0

Zadania

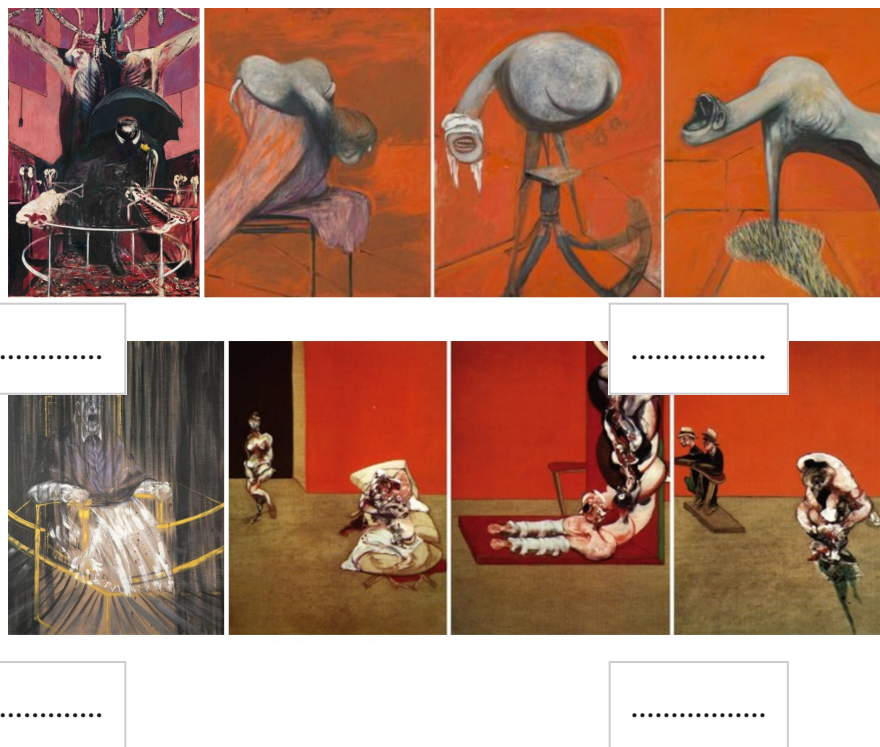
Ćwiczenie 1

Przyporządkuj reprodukcje obrazów Francisa Bacona z ich tytułami:

Ukrzyżowanie, Malarstwo, Trzy studia postaci na podstawie

Ukrzyżowania, Studium według portretu

Innocentego X Velázquez



Ćwiczenie 2

Zaznacz te sformułowania, którymi moglibyśmy opisać twórczość Francisca Bacona:

☐ obrazy o pogodnym nastroju;

☐ idealizowanie obrazu człowieka;

☐ częste malowanie z *żywego* modelu;

☐ malarstwo figuratywne;

☐ stosowanie deformacji;

☐ malarstwo abstrakcyjne;

☐ malowanie postaci we wnętrzach;

☐ malowanie anonimowych osób;

☐ malowanie obrazów seriami;

☐ fascynacja ciałem ludzkim i próba odtwarzania jego kształtu, gdy jest w ruchu.

☐ poruszanie tematyki związanej ze śmiercią;

☐ inspiracja obrazami o tematyce religijnej;

HS-222-Z2

Źródło: online-skills, licencja: CC0.

Ćwiczenie 3

Podaj nazwiska autorów dzieł, będących inspiracją obrazów Bacona.

Portret papieża Innocentego X –

Edyp i Sfinks –

Rozpłatany wół –

Ćwiczenie 4

Dobierz do dzieł miejsca, w których się znajdują.

Ingres, *Edyp i Sfinks*

Muzeum Sztuki Nowoczesnej, Nowy Jork

Bacon, *Malarstwo*

Galeria Tate, Londyn

Bacon, *Trzy studia postaci na podstawie Ukrzyżowania*

Luwr, Paryż

Bacon, *Autoportret*

kolekcja prywatna

Ćwiczenie 5

Do fragmentów obrazów dopisz ich tytuły.



Ćwiczenie 6

.....

.....

Ułóż chronologicznie dzieła.

Trzy studia Henrietty Moraes



Trzy studia głowy Isabel Rawsthorne



Tryptyk inspirowany Oresteją Ajschylosa



Trzy studia do Ukrzyżowania



Ćwiczenie 7

Wybierz definicję, która odpowiada na pytanie, co oznacza termin *neofiguracja*:



Kierunek w malarstwie, który rozwinął się w II połowie XX wieku i koncentrował się na człowieku i jego emocjach. Artyści reprezentujący ten kierunek często posługiwali się deformacją, ekspresyjnością i aluzją, ale tworzyli sztukę przedstawiającą. Ich prace odznaczały się atmosferą lęku, niepokoju, smutku.



Nurt malarski, który stał się popularny tuż przed połową XX wieku; artyści reprezentujący ten nurt malowali w sposób całkowicie spontaniczny i nieskrępowany, najczęściej rozlewając/rozpryskując farby na płótnie. Stawiał nacisk na automatyczny, a nawet podświadomy akt twórczy.



Kierunek w malarstwie i rzeźbie, który rozwinął się na początku XX wieku. Artyści tego kierunku odrzucili reguły perspektywy i iluzjonistycznego odtwarzania kształtów przedmiotów, dążąc do odnalezienia nowych zasad odtwarzania brył i upraszczając geometrycznie elementy kompozycji.

Źródło: online-skills, licencja: CC0.

Słownik pojęć

Biomorfizm

odtworzenie kształtów, które występują w naturze i odzwierciedlają formy żywych organizmów.

Figuratywizm

ukazywanie w sztuce (dotyczy to przede wszystkim malarstwa i rzeźby), ludzi, zwierząt i przedmiotów w naturalnych, rozpoznawalnych kształtach i wymiarach.

Fotografia poklatkowa (film poklatkowy, animacja poklatkowa)

jest to technika, która w XIX wieku pozwalała przyjrzeć się ruchom, które wykonywane są zbyt szybko, aby mogło je dostrzec ludzkie oko (np. w jaki sposób poszurają się nogi konia podczas biegu), a współcześnie wykorzystuje się ją, aby obserwować procesy, które są zbyt powolne, aby człowiek mógł je obserwować (np. wzrost roślin). Technikę stosuje się często w pracach artystycznych: kręcone są filmy i animacje poklatkowe – montuje się ze sobą wykonane kolejno zdjęcia, które różnią się od siebie minimalnie; gdy „wprawi się je w ruch”, odnosimy wrażenie oglądania „prawdziwego” filmu.

Nowa figuracja, neofiguracja

kierunek zwany również ekspresyjnym figuratywizmem. Odnosi się do sztuki II połowy XX wieku, która koncentrowała się na człowieku i jego emocjach. Artyści nowej figuracji często posługiwali się deformacją, ekspresyjnością i aluzją, ale tworzyli sztukę przedstawiającą. Ich prace odznaczały się atmosferą lęku, niepokoju, smutku.

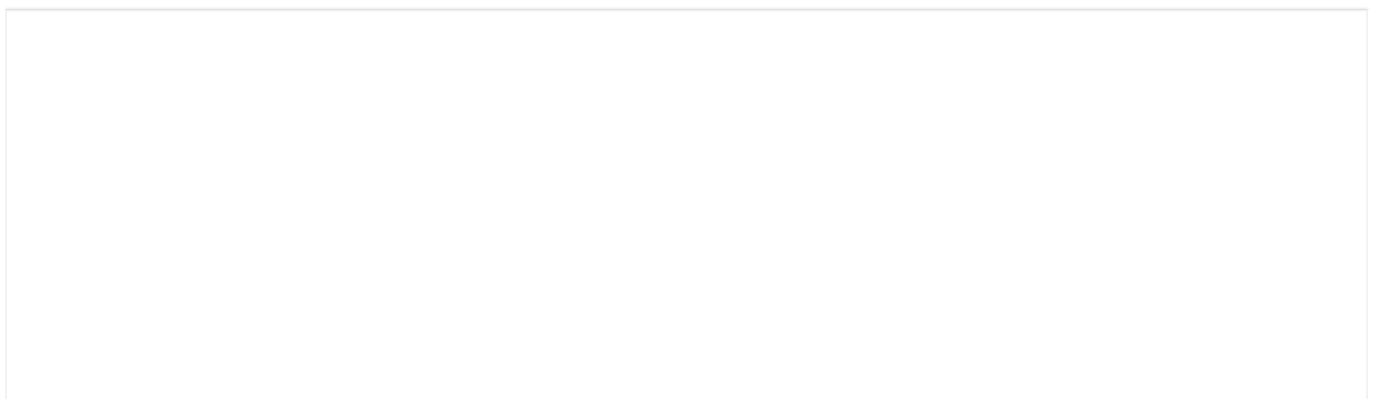
Bibliografia

1. Filip Pręgowski, „Francis Bacon. Metamorfozy obrazu”, Wydawnictwo DiG, Warszawa 2011

Strony internetowe:

1. encyklopedia.pwn.pl

Galeria dzieł sztuki





Źródło: online-skills.